

پیشگیری از جنایات علیه اطفال با نگاهی به حقوق ایران

روح اله محمدی^۱

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی، حقوق کیفری و جرم شناسی، مدرس دانشگاه، دانشگاه پیام نور، واحد نورآباد ممسنی

نویسنده مسئول:

روح اله محمدی

چکیده

امروزه جنایات علیه کودکان در جوامع به اشکال مختلف مشاهده می‌شود؛ این مسئله در جوامع در حال جنگ به یک فاجعه انسانی تبدیل شده و کافی است نگاهی به کشورهای در حال جنگ و وضعیت خشونت علیه کودکان و آوارگی و کشتار مظلومانه آن‌ها داشته باشیم. آنچه امروزه در اکثر کشورها علیه کودکان که بی‌دفاع‌ترین افراد محسوب می‌شوند، اتفاق می‌افتد، نقض آشکار موازین حقوق بشردوستانه بین‌المللی، است و آنچه موجب شگفتی است اینکه این جنایات در سایه سکوت مرگبار مجامع بین‌المللی اتفاق می‌افتد. کودکان و نوجوانان از گروه‌هایی هستند که همواره نیاز به نگاه حمایت‌گرایانه به‌ویژه در عرصه پرورش، تعلیم و تربیت آن‌ها در فضایی به‌دوراز هرگونه خشونت دارند. درواقع بنیادی‌ترین نیاز کودکان، رشد و تربیت در محیطی امن و فارغ از هر نوع خشونت است. حقوق کودک، بخشی از موضوعات حقوق بشر است که نیاز به حمایت جدی از سوی جامعه بین‌المللی دارد. مهم‌ترین هدف جرم‌شناسان کاسته شدن از جرم و جنایت به‌وسیله ای راهکارهای چون از بین بردن عوامل جرم‌زا، پیشگیری از جرم است که نگارش پیش‌رو نیز به همین مقوله‌ها می‌پردازد. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش با توجه به نوع تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای است و شیوه تحلیل داده‌ها، به‌صورت تحلیلی-توصیفی مورد بررسی قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: جنایت، طفل، پیشگیری، ایران.

۱- مقدمه

کودکی دوران پایه‌گذاری شخصیت انسان است. سلامتی روحی - روانی و جسمی انسان وابستگی قوی به چگونگی گذران این دوران دارد. ناتوانی جسمانی و عقلانی کودک ایجاب می‌کند که قانون‌گذار حمایت‌های خاص خود را مبذول این گروه از جامعه نماید. نهادها و قوانین حمایتگر در جهت جبران ناتوانی کودک در حفظ حقوق خویش است. وجود این حمایت‌ها از اقشار ضعیف جامعه مثل زنان، زندانیان، آوارگان، پناهندگان و غیره نیز احساس می‌گردد؛ اما آنچه اهمیت این‌گونه حمایت‌ها را در خصوص کودک پررنگ‌تر می‌نماید، شکل‌گیری وجود انسان و ابعاد شخصیتی وی در این مرحله از زندگی است.

حفظ قداست و ارزش دوران کودکی بر عهده آحاد حکومتگران است و قانون‌گذار نیز در این زمینه سهمی دارد. وظیفه قانون‌گذار در جهت بخشیدن قدرت اجرایی به بایدها و نبایدها، وضع مقرراتی برای حفظ حقوق افراد جامعه است.

امروزه تحت تأثیر یافته‌های بزه دیده شناسی کودکان و نوجوانان، جهان‌شمولی اصل حمایت ویژه از کودکان و انعکاس آن در حقوق کیفری شکلی مؤلفه‌های حمایت افتراقی از کودکان و نوجوانان بزه دیده در فرایند کیفری آشکار گردیده است. این واقعیت به نحو آشکاری، شکل‌گیری دادرسی ویژه کودکان بزه دیده را در آئین دادرسی کیفری نوید می‌دهد. هم‌زمان با پیدایش بشر، بزه و بزهکاری نیز به وجود آمد. تاریخ سرشار است از ناهنجاری‌ها و ناسازگاری‌های که در بستر آن فجایع عظیمی به وقوع پیوسته است. انسان برای زندگی اجتماعی خویش، نیازمند امنیت جسمی، روحی، اقتصادی و ... است. کودکان نیز که پایه و اساس رشد جسمی، عقلی و اجتماعی آنان، از همان سال‌های نخست زندگی، آغاز می‌شود، با توجه به وضعیت خاص آنان به لحاظ جسمی و روحی، نیاز به حمایت‌ها و مراقبت‌های ویژه‌ای دارند. این اقدامات باید مفهوم و قالب متناسبی یافته و با توجه به ناتوانی کودکان برای استیفای مستقیم حقوق خویش، جنبه‌های حمایتی وسیعی یابد؛ به‌گونه‌ای که بزرگسالان، الزام ناشی از حمایت آنان را کاملاً احساس کنند. اگرچه اطفال دنیای پاکی‌ها و صداقت‌ها هستند، معصومیتی به زلالی چشمه‌ساران دارند، به کرشمه‌ای دریایی از مهر و عطف را به خود می‌خوانند ولی طبق آمارهای موجود که توسط سازمان‌های بین‌المللی تهیه گردیده، بیشترین ستم را از روزگار به جان خود می‌خرند، انواع سوءاستفاده‌ها را می‌بینند و برنده بهترین جایزه مظلوم‌ترین‌ها می‌شوند. در کاهش آمار بزه دیدگی کودک لازم است قانون‌گذار به جرم‌انگاری متوسل شده، ارتکاب بعضی اعمال از جمله تشویق کودک به فساد را مستوجب مجازات نماید. تسریع در رسیدگی به جرائم علیه اطفال، تشدید مجازات مرتکبان جرم علیه اطفال و اعطای جنبه عمومی به کلیه جرائم علیه اطفال، نقش مؤثری در کاهش بزه دیدگی این قشر نیازمند حمایت دارد.

۱-۱- مفاهیم

برای پی بردن به موضوع پیشگیری از جنایات علیه اطفال در حقوق ایران و کنوانسیون حقوق اطفال، در ابتدا باید گذری داشت بر مفهوم پیشگیری، مفهوم جنایت و مفهوم اطفال، ولی چون در کتاب‌های مختلف با موضوعات جرم‌شناسی، حقوق کیفری و بعضاً حقوق جزای بین‌الملل به این موضوع پرداخته شده و نیز به دلیل آشنایی حقوق‌دانان با این مفاهیم، در این مبحث از پژوهش به بررسی مختصر این مفاهیم از اطاله کلام اجتناب می‌شود در ادامه به تعریف مفاهیم فوق‌الذکر پرداخته می‌شود.

۱-۱-۱- مفهوم پیشگیری

در تعریف پیشگیری اتفاق نظر وجود ندارد، باین‌حال می‌توان تعریف‌های گوناگونی را که حقوق‌دانان برای آن ارائه دادند در این قسمت از پژوهش به صورت مختصر بیان کرد.

اصطلاح پیشگیری از جرم از دو واژه پیشگیری و جرم تشکیل شده است. جرم تعریف شناخته‌شده و معروفی دارد که بر هر فعل یا ترک فعلی که قانون برای آن مجازات یا اقدامات تأمینی، تنبیهی و تربیتی در نظر گرفته باشد اطلاق می‌شود. در گذشته از این واژه بیشتر معنای پیشگیری کیفری برداشت می‌شده که مجموعه‌ای مجازات‌ها و اقدامات تأمینی می‌باشد به‌گونه‌ای که در جوامع گذشته از انواع مجازات‌ها برای مقابله با جرائم و ایجاد رعب و وحشت در بزهکاران استفاده شده است، در حالی که امروزه پیشگیری معنای جدیدی یافته و شامل کلیه تدابیری و اقدامات غیر کیفری است که مانع شکل‌گیری جرم و بزه در صحنه اندیشه بزهکار و ساحت جامعه می‌شود (هدیه، ۱۳۸۹).

۱-۱-۱-۱- در علم لغت

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری، دفع، منع سرایت، صیانت و ... آمده است (معین، ۱۳۸۱، ص: ۹۳۳). از نظر ریشه‌شناسی، کلمه پیشگیری در دو بعد به معنای پیش‌دستی کردن و به جلوی چیزی رفتن و همچنین به معنی آگاه کردن، خبر دادن و هشدار دادن آمده است. واژه پیشگیری در مفهوم متداول آن در معانی «پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن» و همچنین «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار داد» است. به عبارت دیگر معنی لغوی پیشگیری دو چیز است:

الف) جلو وقوع چیزی را گرفتن ب) هشدار در مورد وقع چیزی. همچنین به معنای آنکه جلو کسی را بگیرد یا مانع کاری یا چیز بشود(عمید، ۱۳۹۰، ص: ۳۱۰). در معنای اول، یعنی به استقبال چیزی رفتن. ممکن است جرم‌شناسی پیشگیرانه همراه با روش‌های مختلفی به کار گرفته شود. در این صورت هشدار نسبت به وقع جرم، می‌تواند به‌عنوان یک فن پیشگیری بکار آید (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۹۱، ص: ۵۰۳).

۱-۱-۲- در اصطلاح

از نظر علمی و اصطلاحی، مفهوم پیشگیری به مفاهیم مختلفی تعلق دارد؛ یعنی ترکیبی از تئوری و تجربه است. در ابتدا پیشگیری به‌صورت نظری مطرح می‌شد (همان، ص: ۵۰۳). در استنباط مفهوم پیشگیری و مصداق‌های آن دو جهت‌گیری کلی دیده می‌شود. برخی از جرم‌شناسان مفهوم موسعی برای تدابیر پیشگیرانه قائل شده و گروهی دیگر پیشگیری را در مفهومی محدود و مضیق بکار می‌برند. اینک هر یک از این دو تعبیر را به‌طور مختصر توضیح می‌دهیم:

۱-۱-۲- طفل

در مورد تعریف کودک و تعیین محدوده دوران کودکی نمی‌توان به‌صورت قاطع صحبت کرد، زیرا اختلاف‌نظرهای بسیاری در مورد تعریف طفل وجود دارد. این اختلاف‌های موجود در تعیین دامنه دوران کودکی امری نیست که نتیجه اختلاف‌سلیقه‌های شخصی باشد در واقع این امر ناشی از متغیر بودن دوران کودکی در افراد مختلف است. بر اساس دیدگاه روانشناسان و کارشناسان تربیتی پایان دوران کودکی در افراد مختلف، متفاوت است؛ در یکی زود پایان می‌پذیرد و در دیگری دیرتر و این امری نیست که در کنترل افراد باشد، بلکه مقوله‌ای غیرارادی و غیرقابل کنترل است و همین عامل باعث می‌شود که هرگاه نوبت به تعریف کودک و تعیین محدوده دوران کودکی می‌رسد تعاریف گوناگونی ارائه می‌شود؛ و هر گروه با توجه به متغیرهای رشته تخصصی خود تعاریف‌های متفاوتی را از کودک و دوران کودکی ارائه می‌دهد؛ اما به‌ناچار باید کودک را به‌طور دقیق بشناسیم تا بتوانیم در این دوران، که مهم‌ترین دوران زندگی او محسوب می‌شود، اطفال را مورد حمایت قانون قرار دهیم.

تعریف دوره کودکی یکی از موضوعات مهم و جالب‌توجه در بررسی مسائل کودکان است، دلیل این امر هم آن است که نهادها و قوانین مختلف، تعاریف گوناگونی از دوره کودکی ارائه داده‌اند که ارائه تعاریف و ملاک‌های گوناگون نه‌تنها در ایران و کشورهای کمتر توسعه‌یافته بلکه در کشورهای پیشرفته هم امر برنامه‌ریزی برای این قشر را با مشکل اساسی روبرو کرده است.

۱-۲-۱- در علم لغت

در لغت فارسی طفل به معنای بچه، کودک، نوزاد، خردسال، خرد و ریزه از هر چیزی می‌باشد؛ و جمع آن اطفال است (دهخدا، ۱۳۷۳، ص: ۲۴۵۲). واژه دیگری که در این معنی به کار می‌رود و از عربی به فارسی آمده است کلمه (صبی) می‌باشد، در معنای صبی گفته‌اند: (کودکی که به احتلام نرسیده است) این کلمه به‌صورت فعل نیز در زبان عربی به‌کاررفته است و به معنای ذوق‌زده شدن و کارهای کودکانه انجام دادن می‌باشد (قریشی، ۱۴۱۲، ص ۱۰۹). صبی مفرد بوده و جمع آن صبیان است. کلمه صغیر نیز از واژه‌های مترادف طفل است. صغیر در لغت به معنای فرد کوچک، کم‌سال، کم سن و در مقابل کبیر می‌باشد و جمع آن صغار است (معین، ۱۳۸۱، ص: ۹۸۹). همچنین، طفل به معنای خرد و کوچک و در مورد انسان به کم‌سالی و خردسالی تعبیر شده است، بنابراین صغیر نقطه مقابل کبیر و به معنای کودک است (همان، ص: ۹۸۹). راغب می‌گوید: طفل تا وقتی گفته می‌شود که بدن او نرم باشد، در اقرب گوید: به کوچک هر چیز، طفل گویند و در نهایت آمده است: طفل به معنی بچه است که بر پسر و دختر و جمع اطلاق می‌گردد (ارجمند دانش، ۱۳۸۹، ص: ۲۲۶).

۱-۲-۱-۲- در اصطلاح

الف) در اصطلاح فقه و حقوق؛ شخصی که به سن بلوغ نرسیده باشد به‌عنوان طفل شناخته می‌شود، چه اینکه بلوغ اصطلاحاً به ادراک و رسیدن به مرحله معینی از رشد جسمی و روانی اطلاق می‌شود (ابری عربلو، ۱۳۷۰، ص: ۶۱) از نظر علمای حقوق نیز: طفل یا صغیر به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمی و روحی لازم برای زندگی اجتماعی نرسیده باشد (عبادی، ۱۳۷۸، ص: ۵). در تألیفات فقهی، سه طریق برای احراز بلوغ مقرر شده است که عبارت‌اند از: رشد جنسی، روئیدن موی خشن در شرمگاه و رسیدن به سن ۱۵ سال تمام قمری برای پسر و ۹ سال تمام قمری برای دختر؛ بنابراین از نظر شرعی سن نه یک عامل قطعی تعیین‌کننده بلکه به‌عنوان اماره‌ای بر بلوغ دانسته شده است. بر مبنای قول مشهور فقها، بلوغ پسر در ۱۵ سالگی و دختر در ۹ سالگی فرارسیده و ورود به ۱۶ و ۱۰ سالگی موجب خروج شخص از احکام و مقررات مربوط به طفل خواهد بود (مرعشی، ۱۳۷۱، ص: ۷۷)؛ و از دیدگاه حقوقی کودک یا صغیر به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمی و روانی لازم برای زندگی نرسیده باشد. چون حیات واقعی کودک با تولد آغاز می‌شود، لذا دوران کودکی هم با تولد شروع می‌شود.

ب (از نظر اسناد و مقاله نامه‌های بین‌المللی: در کنوانسیون حقوق کودک: گذشته از مفاهیم لغوی در نظام حقوقی هر کشور علی‌الاصول طفل یا صغیر دارای تعریف معینی است که البته بین این تعاریف اختلافاتی وجود دارد. هرچند در سال‌های اخیر تلاش‌های بین‌المللی در نزدیک ساختن این تعاریف اعمال شده است، در اعلامیه جهانی حقوق کودک سال ۱۹۵۹ راجع به حقوق کودک مطالب مهمی ذکر گردیده است ولی تعریف مشخصی از کودک در آن دیده نمی‌شود. در گزارش دبیر کل سازمان ملل متحد در دهه‌ی ۱۹۶۰-۱۹۷۰ بدون این‌که تعریفی از کودک شده باشد کودکان در یکی از طبقات زیر قرار گرفته‌اند و از هم متمایز می‌شوند (اشتیاق، ۱۳۷۳).

الف (کودکانی که کاملاً وابسته به خود هستند و هنوز به مدرسه نمی‌روند (سن بین ۶ تا ۸ سال).

ب (کودکانی که در آن واحد برای رشد و تکامل خود هم به خانواده وهم به مدرسه در جهت اجرای تعلیمات اجباری وابستگی دارند (سنین ۱۲ تا ۱۳ سال).

ج (جوانان و نوجوانانی که مرحله آخر قبل از رسیدن به رشد کامل و بالغ شدن را می‌گذرانند و کلیه مؤسسات دولتی تصدی امور آن‌ها را بر عهده داشته و رسیدگی می‌نمایند.

۲- پیشگیری و جایگاه بزه دیدگی کودکان در پیشگیری‌های کیفری و غیر کیفری و وضعی

پیشگیری از جرم و بزه‌کاری در واقع یک وظیفه ملی است، بنابراین نه تنها دولت‌ها و نهادهای وابسته به آن، بلکه نهادهای غیردولتی و تمامی مردم نیز در این ارتباط سهم و نقش ویژه‌ای دارند؛ مانند بند ۸ ماده ۴ قانون نیروی انتظامی که وظیفه پیشگیری را برای نیروی انتظامی پیش‌بینی نموده است.

۱-۲- پیشگیری

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری، دفع، منع سرایت، صیانت و... آمده است (معین، ۱۳۸۱، ص: ۳۹۷). از نظر ریشه‌شناسی، کلمه پیشگیری در دو بعد به معنای پیش‌دستی کردن و به جلوی چیزی رفتن و همچنین به معنی آگاه کردن، خبر دادن و هشدار دادن آمده است. همچنین این واژه در مفهوم جرم‌شناسی، خارج از گستره نظام کیفری تحقیق پیدا می‌کند و عبارت است از «هرگونه اقدامی که جلوگیری از ارتکاب جرم را مورد توجه قرار دهد». از منظر جرم‌شناسی پیشگیرانه، پاسخ‌های پیش‌ران به پدیده مجرمانه، اقدام‌هایی است که جنبه‌ی کنشی داشته و با ماهیت غیر قهرآمیز یا در مقام سالم‌سازی جامعه یا برای رفع بحران‌های جرم‌زا و یا برای به رهم زدن اوضاع و احوال ماقبل بزه‌کاری اتخاذ می‌شود (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۹۶، ص: ۵۲۵). آقای گسن معتقد است که پیشگیری شامل مجموع تدابیر سیاست جنایی - به‌استثنای تدابیر کیفری - دانست که غایت انحصاری یا جزئی آن، تهدید امکان وقوع مجموعه اقدام‌های مجرمانه از طریق غیرممکن کردن، دشوارتر کردن یا کمتر محتمل کردن آن‌ها است (همان، ص: ۱۳۶۳).

۱-۱-۲- پیشگیری از بزه دیدگی کودکان (کیفری و غیر کیفری)

در این مبحث به جنبه‌های مختلف پیشگیری از بزه دیدگی می‌پردازیم (عباچی، ۱۳۸۵). پیشگیری در معنی موسع شامل پیشگیری کیفری و پیشگیری غیر کیفری است. پیشگیری غیر کیفری یا پیشگیری به معنای اخص عبارت است از: «مجموعه اقدام‌هایی که جنبه کنشی داشته و با ماهیتی غیر قهرآمیز یا در مقام سالم‌سازی جامعه، یا برای رفع بحران‌های جرم‌زا و یا برای به هم زدن اوضاع و احوال ماقبل بزه‌کاری و حتی بزه دیدگی اتخاذ می‌شود؛ بنابراین، پیشگیری غیر کیفری را می‌توان این‌گونه تعریف کرد: «مجموعه اقدامات و روش‌های غیر قهرآمیز و غیر کیفری که در مرحله قبل از وقوع بزه‌کاری یا بزه دیدگی به منظور حذف یا خنثی‌سازی عوامل و یا موقعیت‌های جرم‌زا یا بزه دیده‌زا به‌کاررفته گرفته می‌شوند» (حاجی تبارفیروزجایی، ۱۳۸۹، ص: ۱۰-۳۱).

۱-۱-۱-۲- پیشگیری کنشی از بزه دیدگی کودکان (غیر کیفری)

اگر بر اساس یافته‌های بزه دیده‌شناسی، بزه دیده را در فرآیند فعلیت یافتن بدانیم که اقدامات و فعالیت‌های پیشگیری باید مرزهای خود را به شخص بزه دیده گسترش داده، نسبت به پیشگیری بزه دیدگی نیز تلاش کند. بدیهی است که پیشگیری از بزه دیدگی در جهت تحقق هدف اصلی یعنی پیشگیری از بزه‌کاری و مکمل آن خواهد بود. در خصوص پیشگیری کنشی از بزه دیدگی که ناظر است به اقدامات و تدابیری که قبل از بزه دیده شدن طفل اعمال می‌گیرد، پیشگیری در مرحله تکوین شخصیت بزه دیده، پیشگیری در مرحله تشکیل اوضاع مقابل بزه دیدگی در مرحله گذر از اندیشه به عمل مجرمانه یا فرآیند فعلیت یافتن اندیشه مجرمانه صورت می‌گیرد.

۲-۱-۱-۲- پیشگیری از طریق حذف و خنثی‌سازی عوامل بزه دیده زا

این نوع پیشگیری از بزه دیدگی مانند پیشگیری کنشی از بزه‌کاری کودکان به دو نوع کلان و خرد تقسیم می‌شود. سیاست‌های کلان پیشگیرانه جهت حذف و خنثی‌سازی عوامل جرم‌زا ناظر به سیاست‌هایی است که به‌صورت ساختار - فرآیند و با تمرکز به عوامل فردی و عمومی بزه دیدگی و در سطح فراگیر اتخاذ می‌گردند و شامل سیاست‌های اجتماعی، اقتصادی فرهنگی، سیاسی و حقوقی می‌شود و سیاست‌های خرد پیشگیرانه ناظر به تدابیری است که در خانواده، مدرسه، محله و... اتخاذ می‌گردد.

۲-۱-۱-۳- پیشگیری از طریق شناسایی کودکان مستعد بزه دیدگی حمایت و مراقبت از آن‌ها

شناسایی کودکان در معرض بزه دیدگی از طریق گزارش دهی کودکانی که در معرض بزه دیدگی هستند تسهیل‌کننده این امر می‌باشد. به‌موازات شناسایی کودکان از طریق گزارش دهی توسط مراکز باید نهادها و سازمان‌هایی نیز ایجاد شود که حمایت و مراقبت از این‌گونه کودکان را به عهده گیرند.

۲-۱-۱-۴- پیشگیری از طریق ایمن‌سازی کودکان

پیشگیری از طریق ایمن‌سازی کودکان به دو روش صورت می‌گیرد: ارائه اطلاعات و آگاهی لازم به‌صورت مستمر به کودکان توسط رسانه‌های گروهی، آموزش کودکان از طریق مدرسه، مؤسسات آموزشی، خانواده و...، تقبیح اجتماعی بی‌احتیاطی‌ها و پیش‌بینی‌های مناسب برای آن‌ها و مصون‌سازی کودکان از طریق پیشگیری موقعیت‌مدار ناظر بر حذف و تغییر موقعیت‌های بزه‌دیده‌زا مانند ایجاد تسهیلات جهت شرکت کودکان در کلاس‌های فوق‌برنامه و در ساعات‌های خلوت از جمله در نظر گرفتن سرویس‌های حمل‌ونقل (عباجی، پیشین).

۲-۱-۱-۵- پیشگیری واکنشی از بزه دیدگی کودکان (کیفری)

پیشگیری واکنشی از بزه دیدگی کودکان ناظر بر پیگیری از بزه دیدگی در نظام عدالت کیفری است؛ بنابراین در این نوع از پیشگیری، کودکانی که قبلاً بزه دیده واقع شده‌اند و به این منظور با سیستم عدالت کیفری مواجه شده‌اند، مورد توجه می‌باشند. سیاست پیشگیری واکنشی از بزه دیدگی کودکان از طریق بخش‌های نظام عدالت کیفری اعمال می‌گردد.

۳-۱-۱-۱- پیشگیری از کودک‌آزاری و راهکارهای پیشنهادی پیشگیرانه

محقق در این مبحث پیشگیری از کودک‌آزاری، انواع پیشگیری و راهکارهای پیشنهادی پیشگیرانه را مورد بحث و ارزیابی حقوقی قرار می‌دهد:

۳-۱-۱-۲- پیشگیری از کودک‌آزاری

پیشگیری از کودک‌آزاری از طریق تدوین برنامه‌های منسجم و هدفدار، مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گرفته است، برنامه‌هایی که جهت پیشگیری از کودک‌آزاری اجرا می‌شود، در قالب الگوهای متنوع ارائه می‌گردد. یکی از فراگیرترین الگوهای پیشگیری از کودک‌آزاری، پیشگیری در سه سطح نخستین، دومین و سومین می‌باشد.

۳-۱-۲-۱- پیشگیری نخستین

پیشگیری نخستین یا همان پیشگیری اولیه مربوط به آموزش همگانی است که از این طریق از هرگونه سوءاستفاده نسبت به کودک قبل از وقوع آن جلوگیری می‌شود. افزایش آگاهی عمومی در مورد مفهوم کودک‌آزاری انواع و شیوه‌های آن و پیامدهای ناشی از آن و همچنین ارتقای سطح آگاهی افراد در خصوص علل و عوامل کودک‌آزاری و راه‌های جلوگیری از آن از طریق آموزش، از برنامه‌های پیشگیری نخستین است.

۳-۱-۲-۲- پیشگیری دومین

پیشگیری دومین یا همان پیشگیری ثانویه، ناظر است بر ارائه خدمات به‌ویژه به کودکان خانواده‌هایی که نیازهای ضروری آن‌ها تأمین نشده که جهت بهبود شرایط زندگی آن‌ها اجرای برنامه‌های پیشگیری ضرورت می‌یابد. برنامه‌های پیشگیری در سطح دوم، می‌تواند اثر مستقیم در پیشگیری از کودک‌آزاری داشته باشد.

۳-۱-۲-۳- پیشگیری سومین

پیشگیری سومین یا همان پیشگیری ثالث که مربوط می‌شود به ارائه خدمات ویژه به بزرگسالان که قبلاً مورد آزار و اذیت قرار گرفته‌اند، کودکانی که مورد سوءاستفاده یا سهل‌انگاری واقع شده‌اند و این آزار و اذیت و سهل‌انگاری موجب ورود آسیب به جسم روان آن‌ها شده است، پیشگیری در سطح سوم جهت کاهش اثرات زیان‌بار سوءاستفاده و سهل‌انگاری و بعد از وقوع کودک‌آزاری ارائه می‌گردد. هدف از پیشگیری در سطح سوم بیشتر ناظر بر پیشگیری از تکرار بزه دیدگی است (همان).

در پیشگیری سطح اول هدف اصلی اطلاع‌رسانی، آگاه‌سازی و شناسایی به‌موقع افراد در معرض آسیب عنوان شده است. در پیشگیری سطح دوم هدف ارائه خدمات به کودکان آزرده است. هدف از پیشگیری سطح سوم نیز بازتوانی و توانمندسازی کودکان آزرده است. پس‌از آن به بیان امور لازم در خصوص موارد حقوقی و قضائی، علمی و پژوهشی و امور فراملی و بین‌المللی پرداخته شده است (ایروانیان و صفاری، ۱۳۸۸، ص ۳۴).

۴-۱- راهکارهای پیشنهادی پیشگیرانه

کودک‌آزاری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی، تحت تأثیر طیف گسترده‌ای از عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به وقوع می‌پیوندد. یکی از مهم‌ترین ابعاد ناپیدا و پنهان بروز پدیده کودک‌آزاری را می‌توان در عملکرد نامطلوب نظام سیاسی و ساختار حقوقی جامعه مشاهده نمود (همان).

الف) تشکیل بانک جامعه اطلاعات: به‌موجب ماده ۵ لایحه قانون حمایت از کودکان و نوجوانان «وزارت آموزش و پرورش، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و وزارت کار و امور اجتماعی و شهرداری‌ها مکلف‌اند واحدهای حمایت از کودکان و نوجوانان در معرض خطر و بزه دیده در زیرمجموعه خود، نسبت ... ثبت آمار و اطلاعات، ... کودکان و نوجوانان موضوع این قانون ... این قانون اقدام نمایند.» همچنین مطابق ماده ۷ این لایحه، سازمان بهزیستی نیز مکلف به جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مربوط به کودکان و نوجوانان یادشده گردیده است. به‌این‌ترتیب برای نخستین بار در کشور مجموعه‌ای سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با کودکان و نوجوانان، ملزم به جمع‌آوری و نگهداری هرگونه اطلاعات و شواهد آماری مرتبط با اطفال در معرض خطر و آسیب‌دیده گردیده‌اند. به‌منظور استفاده بهینه از داده‌های ارائه‌شده «کلیه نهادهای مندرج در این قانون مکلف به ارائه آمار به‌صورت ادواری یا موردی به دفتر حمایت قوه قضائیه می‌باشند. واحد حمایت قوه قضائیه آمار گردآوری‌شده در اختیار سایر نهادهای مذکور در این قانون قرار خواهد داد.» درواقع با پیش‌بینی تبصره یادشده نخستین بانک جامع اطلاعات در خصوص کودک‌آزاری شکل خواهد گرفت. امری که علاوه بر تضمین آگاهی متولیان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کشور از میزان وقوع و گستردگی رفتارهای آزردهنده، امکان مقایسه داده‌های آماری گردآوری‌شده از مراجع یادشده را با یکدیگر فراهم نموده، خلأها و کاستی‌های نظام پاسخ‌دهی در سطح هریک از آن‌ها را به‌روشنی آشکار خواهد ساخت (همان). در جهت کاستن از آمار سیاه کودک‌آزاری و مکشوف شدن موارد آن پیشنهاد می‌شود تا گزارش دهی آن اجباری تلقی شود و از طریق رسانه‌های عمومی با استمرار از زبان هنر، فیلم و تئاتر و... این آگاه‌سازی و حس‌کنترل اجتماعی را ایجاد و تقویت می‌کند (فهرستی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۸).

ب) بسیاری از نظام‌های حقوقی، از جمله نظام حقوقی انگلستان و ولز، از رویکرد قانون‌گذار کنونی ایران به بزه‌کاری - بزه دیدگی اطفال فراتر رفته و قوانین شکلی - ماهوی مستقلی را به تصویب رساندن و مراجع قضائی و نیز ضابطان قضائی متخصص در مسائل اطفال و نوجوانان را ایجاد کرده‌اند. در نتیجه تصویب قوانین شکلی کارآمد و مؤثر در امور در مورد جرائم مربوط به کودک‌آزاری، بدین توضیح که قوانین شکلی جزائی می‌بایست تأثیری به سزا در مهار امر کودک‌آزاری داشته باشند به‌عنوان نمونه تصویب قوانین از قبیل:

- الف) تأسیس دادگاه‌های خاص برای رسیدگی به جرائم کودک‌آزاری؛
 ب) رسیدگی کردن به پرونده‌های کودک‌آزاری خارج از نوبت و در اسرع وقت؛
 ج) در نظر گرفتن تدابیر سخت بر متهمین کودک‌آزار؛
 د) حضور یک روانشناس در حین رسیدگی در کنار قاضی مربوطه که می‌تواند در شناخت ریشه‌های کودک‌آزاری و رفع و مهار آن مؤثر باشد.

ه) در اختیار گذاشتن وکلای خبره از جانب دستگاه‌های قضائی و کانون‌های وکلا و ارگان‌های مربوط به نحو رایگان برای کودکانی که مورد آزار و اذیت قرار گرفته‌اند حتی باوجود ولی قهری برای کودک مذکور (کاوایی‌فر، ۱۳۸۹، صص ۱۷ و ۱۳۹).

ج) باوجود همه کوشش‌های قانونی انجام‌شده، لازم است صاحب‌نظران به چالش‌ها و نقایص حقوقی موجود در این زمینه به‌منظور اصلاح و بازنگری، توجه کرده و انعطاف لازم را از خویش نشان دهند. بدین‌جهت بیان نکاتی ضروری به نظر می‌رسد. مسئله سن طفولیت در نظام حقوقی ایران بر اساس قول مشهور فقهای امامیه نه‌تنها با واقعیات جامعه و شرایط اقلیمی ایران، روان‌شناسی رشد کودکان و نوجوانان مطابقت ندارد بلکه با آموزه‌های فقهی نیز هماهنگ نمی‌باشد.

نتیجه گیری

پیشگیری امروزه در معنای «پیش بینی کردن» یا «آگاه کردن و هشدار دادن» به کار می‌رود در اصطلاح، آنچه در ابتدا از این واژه برداشت می‌شده، به کارگیری اقدامات و تدابیر کیفی به منظور ممانعت از ارتکاب مجدد جرم توسط مجریان یا سایر افراد جامعه بوده و جوامع بشری برای مقابله با جرائم به طور عمده از مجازات‌ها استفاده می‌کرده‌اند. مفهوم پیشگیری از جرم، بر اساس تعاریف سازمان ملل، عبارت است از مجموعه اقدامات و راهبردهایی که به منظور کاستن از خطر ارتکاب جرم و کاهش تأثیرات زیان‌بار آن بر افراد و جامعه - از جمله ترس از جرم - انجام می‌شود و بر عوامل ایجادکننده جرائم، تأثیر می‌گذارد.

دولت با انجام وظایفی که طبق اصول بیست و هشتم تا سی و یکم قانون اساسی بر عهده دارد، در حذف بسترهای ارتکاب جرم مشارکت می‌نماید. البته علاوه بر اینکه در قانون اساسی جمهوری ایران و قانون پیشگیری از جرم، ضرورت ورود قوه مجریه به عرصه پیشگیری از جرم مطرح شده است. قوه قضاییه نیز برای انجام این وظیفه با موانعی مواجه است. مهم‌ترین مانعی که بر سر راه قوه قضاییه در این امر وجود دارد، فقدان اختیارات و امکانات کافی برای اصلاح شرایط اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی است. در واقع، تدابیری که می‌تواند در مرحله پیش از ارتکاب جرم موجب پیشگیری شود، از حوزه اختیارات این قوه خارج است؛ بنابراین، قوه قضاییه بدون تعامل و حضور قوه مجریه نمی‌تواند در امر پیشگیری از جرم به نتیجه مطلوب دست یابد.

با نگاهی به مجموعه قوانین یادشده به این نتیجه می‌رسیم که نظام حقوقی ایران بعضاً به جرم‌انگاری اعمال مجرمانه علیه کودکان پرداخته و حتی در برخی موارد، مجازات اعمال مذکور را نسبت به ارتکاب آن علیه بزرگسالان تشدید کرده است؛ اما بعضاً به جای حمایت از این قشر آسیب‌پذیر و تشدید مجازات مرتکبان این جرائم علیه کودکان، مجازات خفیف‌تری برای مرتکب پیش‌بینی کرده است.

از جمله پیشنهادهای محقق در این پژوهش با توجه به موضوع تلاش دولت جهت ایجاد تعادل اقتصادی، فرهنگی و آموزشی در میان افراد جامعه، آشنایی والدین و سایر افراد بزرگسالان نظیر معلمان و مسئولین مدارس و حتی کودکان با معنا و مصادیق کودک‌آزاری و جرم شناخته‌شده آن، تسهیل دسترسی اطلاع‌رسانی کودکان و سایر افراد نسبت به اعمال خشونت علیه کودک به مسئولین مربوطه، آموزش والدین پیش از ازدواج، پیش از بارداری و همراهی مادر پس از بارداری جهت آموزش نگهدار فرزند و کنترل وضعیت جسمی و روانی مادر نظیر دردهای پس از زایمان یا ناتوانی در شیردهی و افسردگی پس از زایمان، آموزش فنون دفاع از خود به کودکان و همچنین تأسیس مرکزی جهت اجرای این موارد به طور متمرکز نیز می‌تواند راهگشا باشد. این مرکز با همکاری نهادهای قضایی و اجرایی با پیش‌بینی الزام درمان اطفال بزه دیده از جهت جسمی و روانی و همچنین پیگیری آن از سوی محاکم یا سازمان‌های مربوطه، وجود بخشی در جهت مطالعات جرم‌شناسی در خصوص جرائم علیه اطفال به خصوص جرائمی که در برهه‌ای از زمان شکل نوینی به خود گرفته‌اند، همچنین برگزاری دوره‌های آموزشی حتی در مواردی اجباری به اقشار مختلف جامعه نظیر کارمندان نهادهای دولتی و خصوصی مرتبط با امور کودک، معلمان و مسئولین مدارس، والدینی که سابقه‌ی آزار کودکان خود را دارند و ... می‌تواند در کاهش آمار بزه دیدگی اطفال مؤثر واقع شود.

منابع و مراجع

کتاب

- ۱- ابری عربلو، م، فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰.
- ۲- ارجمند دانش، ج، ترمینولوژی حقوق جزای اسلامی، انتشارات اعظم بناب، بناب، ۱۳۸۹.
- ۳- دهخدا، ع، لغت‌نامه، جلد دوم، (چاپ اول). انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۳.
- ۴- قریشی، ع، قاموس قرآن، جلد چهارم، (چاپ ششم). دارالکتب اسلامی، تهران، ۱۴۱۲ق.
- ۵- عمید، ح، فرهنگ لغت، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۳.
- ۶- معین، م. فرهنگ فارسی، کتاب راه نو، تهران، ۱۳۹۰.

مقالات

- ۷- ایروانیان، بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مقوله نامه‌های بین‌المللی با قوانین و مقررات داخلی " شماره ۳۷، ۱۳۸۲".
- ۸- حاجی تبار فیروزجایی، ح " پیشگیری وضعی از بزه دیدگی کودکان در معرض خطر در ایران با تأکید بر قوانین و مقررات انگلستان " فصلنامه علمی ترویجی مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۳۸۹.
- ۹- کاویانی فر، م، " راهکارهای پیشگیری از کودک‌آزاری " ۱۳۸۹.
- ۱۰- عبادی، ش، " کنوانسیون، حقوق کودک و حقوق کودکان در ایران، مجله علوم اجتماعی آزما " شماره ۵، دوره سیزده، ۱۳۷۸.
- ۱۱- فهرستی، زو نظری، خ، " بررسی پدیده کودک‌آزاری از ابعاد حقوقی و ضرورت بازنگری " فصلنامه فقه و تاریخ تمدن "، ۱۳۸۲.
- ۱۲- مرعشی، س، تحقیقی درباره سن بلوغ، مجله قضائی و حقوقی دادگستری جمهوری اسلامی ایران، شماره ۴، ۱۳۷۱.
- ۱۳- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۹۱). مباحثی در علوم جنایی. تقریرات درس جرم‌شناسی مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری، به کوشش شهرام ابراهیمی، جرم‌شناسی (پیشگیری)، ۱۳۹۱.

پایان نامه

- ۱۴- اشتیاق، و " بررسی تطبیقی مسئولیت و دادرسی اطفال در ایران و آلمان " پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، ۱۳۷۳.

وب سایت ها

- ۱۵- هدیه، پیشگیری از جرم: انحراف، کژ رفتاری، جرم و جنایت سابقه دیرینه ای در زندگی بشر دارد. سایت علمی دانشجویان ایران، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۲/۰۶، از آدرس: www.daneshju.ir